Bölüm 7

Esrar, Yasadışı Uyuşturucular ve Çoklu Uyuşturucu Yapıları

Melis Yağmur Minas*

**European Publisher, ISO LONDON LTD., Londra, Birleşik Krallık*

DOI: 10.70020/BI.20260804.7

7.1. Literatür Taraması

Ergenlik, fiziksel, bilişsel, nörobiyolojik ve psikososyal alanlarda eş zamanlı olarak hızlı ve dinamik dönüşümlerin gerçekleştiği kritik bir gelişimsel dönemdir. Genellikle gençlik yıllarının başlangıcından yirmili yaşların ortalarına kadar uzanan bu süreç boyunca bireyler, ebeveyn bağımlılığından uzaklaşarak özerkliklerini artırır ve karmaşık düşünme becerileri geliştirirler (National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine, 2019). Bu sosyo-duygusal yeniden yapılanma süreci, ergenlerin kendilerine özgü bir kimlik inşa etmelerine ve yeni deneyimler kazanmalarına kapı aralarken, eş zamanlı olarak risk alma davranışlarına yönelik yatkınlığın belirgin şekilde arttığı ve başta madde kullanımı olmak üzere çeşitli norm dışı sonuçların ortaya çıktığı kırılgan bir zemin hazırlar (Duell ve ark., 2018; Willoughby ve ark., 2021). Literatürde risk alma davranışı sıklıkla olumsuz sonuçlarla ilişkilendirilse de, sağlıklı risk alma deneyimlerinin, ergenlerin karar verme pratiği yapmaları, yeni beceriler test etmeleri ve gerçekçi değerlendirmeler geliştirerek bağımsız bir kimlik inşa etmeleri için işlevsel fırsatlar sunduğu kabul edilmektedir (Duell ve Steinberg, 2019). Bununla birlikte, gelişimsel süreçlerin bir yansıması olarak ergenler, riskli karar verme mekanizmalarında çocuklara ve yetişkinlere kıyasla çok daha yüksek bir kırılganlık sergilemektedir (Defoe ve

ark., 2015). Maddelerin potansiyel zararlarına ilişkin artan risk algısı, madde kullanımı düzeyleri üzerinde azaltıcı bir etki gösterirken (Lipari, 2013), dış ortamlarda başlayan tüketim kalıplarının ev tabanlı madde erişilebilirliğiyle pekişmesi, ergenlerde madde kullanımı davranışını kökleştiren en kritik çevresel faktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır (Bouchard ve ark., 2018). Bu çevresel erişilebilirlik, yalnızca ergenlik döneminde en sık karşılaşılan yasa dışı psikoaktif bileşen olan esrar kullanımını tetiklemekle kalmamakta, aynı zamanda bireyleri, esrarın alkol ve nikotin gibi maddelerle eş zamanlı veya ardışık olarak tüketildiği, klinik açıdan daha karmaşık çoklu madde kullanımı kalıplarına karşı da savunmasız hale getirmektedir.

Esrar ve çoklu madde kullanımı risklerini besleyen bu çevresel dinamiklerin ötesinde, ergen mikrosistemi içindeki en aktif ve dinamik sosyal uyarıcı akran çevresidir. Akran etkisi, bireyin yakın arkadaş gruplarının normlarından hareketle, olağan koşullar altında normalde sergilemeyeceği tutum ve davranışları yeniden şekillendirdiği aktif bir süreçtir (Laursen, 2018). Çocukluktan ergenliğe geçiş sürecinde, ebeveyn etkisi nispeten gerilerken ve akran gruplarının yönlendirici gücü tırmanışa geçerken, akran ilişkileri de sosyal yaşamda merkezi bir konum üstlenir. Ergenler arkadaş seçimi sırasında benzer tutumlara sahip akranlara yönelme eğiliminde olsalar da, bu benzerlikler ilişki kurulduktan sonra iki yönlü (çift taraflı) etkileşimler aracılığıyla karşılıklı olarak pekiştirilir. Bu iki yönlü dinamik, hem olumlu hem de olumsuz gelişimsel sonuçlar için bir zemin hazırlayabilir (Sumter ve ark., 2009). Bu çift yönlü sosyalleşmenin en tehlikeli yansımalarından biri, ergenlik dönemindeki madde kullanımı davranışlarında gözlemlenmektedir. Araştırmalar, ergenlik boyunca akranlar tarafından sergilenen norm dışı davranışların, sonraki yıllarda ortaya çıkan madde kullanımıyla güçlü bir boyutsal ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir (Price ve ark., 2019). Nitekim akran etkisi, yasa dışı madde kullanımındaki en kritik risk faktörlerinden biri olarak kabul edilmekte ve akran grubunun madde kullanım düzeyi, bireysel tüketimin en güçlü ve yakınsal yordayıcısı olarak öne çıkmaktadır (Branstetter ve ark., 2011; Fallu ve ark., 2010; Hawkins ve ark., 1992). Watts ve arkadaşları (2024) tarafından akran etkisi ve ergen madde kullanımı üzerine

yürütülen kapsamlı bir meta-analiz, akran etkisinin madde kullanımı üzerinde anlamlı düzeyde pozitif bir etki yarattığını doğrulamakta, ergen tüketim davranışlarının akran normlarıyla eş zamanlı olarak değiştiğini ortaya koymaktadır. Ortaokuldan liseye geçiş süreci gibi geçiş pencerelerinde madde kullanan arkadaşlara maruz kalmak risk oranlarını dramatik bir şekilde artırırken (Van Ryzin ve ark., 2012), madde kullanımını onaylamayan akran ağlarının varlığı, ergenin madde kullanımını bırakma sürecinde yapılandırılmış bir koruyucu mekanizma olarak işlev görmektedir (Marziali ve ark., 2022).

Akran etkisinin madde kullanımı üzerindeki bu belirleyici rolü, kavramsal temelini Sosyal Öğrenme Kuramı'nda (Bandura, 1977) bulmaktadır. Kuram, bireylerin bir sosyal bağlam içindeki davranışsal, bilişsel ve duygusal tepkileri, gözlem, taklit ve model alma mekanizmaları aracılığıyla öğrendiğini ileri sürer. Davranışçı ekolün aksine bu kuram, uyarıcı ile tepki arasında dikkat, akılda tutma, yeniden üretme ve motivasyon gibi bilişsel aracılık süreçlerinin var olduğu gerçeğine dayanarak, ergenlerin akran çevresini pasif bir şekilde taklit etmediklerini, aksine bilgiyi zihinsel olarak işlediklerini savunur. Karşılıklı determinizm ilkesi uyarınca, bir ergenin davranışları, kişisel veya bilişsel faktörleri ve sosyal çevresi sürekli ve dinamik bir etkileşim içindedir. Sosyal öğrenme perspektifinden bakıldığında ergenler, madde kullanan akran modellerini veya aile üyelerini gözlemleyerek sosyal kabul, popülerlik veya haz gibi madde kullanımının olumlu sonuçlarına yönelik zihinsel beklentiler geliştirirler ve bu bilişsel şemalar madde kullanımı davranışının somutlaşmasına yol açar.

Aile kurumu, ergenlik döneminde akran grupları tarafından üretilen olumsuz etkileri ve riskli yönelimleri sınırlayan en güçlü koruyucu mekanizmadır. Bu dinamik, kavramsal özünü Travis Hirschi'nin (1969) Sosyal Kontrol Kuramı'nda bulmaktadır. Kuram, bireylerin toplumsal kurallara ve normlara yalnızca cezalandırılma korkusuyla değil, topluma ve onun temel yapı taşlarına karşı hissettikleri güçlü sosyal bağlar aracılığıyla uyum sağladıklarını ileri sürer. Sosyal bağları oluşturan dört temel bileşen, yani bağlanma, adanmışlık, katılım ve inanç, bireyin suç içeren ve norm dışı davranış alanlarına sürüklenmesini engelleyen görünmez denetim

mekanizmaları olarak işlev görür. Aile mikrosistemi içinde bu sosyal bağların —özellikle bağlanma ve katılım bileşenleri üzerinden— somut ve işlevsel bir yansıması olarak işleyen ebeveyn gözetimi, literatürde ergenlerin risk alma davranışlarına karşı tanımlanmış en güçlü koruyucu bariyerlerden biridir (Hoeve ve ark., 2009; Wellman et al., 2016; Yap ve ark., 2017).

Sonuç olarak, büyük ölçekli meta-analizler düşük düzeydeki ebeveyn takibinin çocuk/genç suçluluğu ile doğrudan bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Ebeveyn denetimi ve izlemesindeki eksiklikler, ergenin ebeveyne bilgi açıklama motivasyonunu kırmakta, böylece ebeveyn-çocuk yakınlığını zorlaştırmakta ve riskli davranışların filizlenmesi için elverişli bir zemin hazırlamaktadır (Hoeve ve ark., 2009). Yap ve arkadaşları (2017) tarafından ergenlerde alkol kötüye kullanımı üzerine yürütülen meta-analiz, ebeveyn takibinin bu alandaki en güçlü koruyucu mekanizma olduğunu kanıtlarken, alkolü erişilebilir kılan veya ergenin tüketimine tolerans gösteren olumsuz ebeveyn davranışlarının, ergenlerin sonraki yıllarda daha yoğun alkol tüketmelerine ve bağımlılık odaklı sorunlar yaşamalarına büyük ölçüde katkıda bulunduğunu doğrulamaktadır. Benzer şekilde, boyutsal sistematik derlemeler, yüksek düzeydeki ebeveyn takibinin ergenlerde tütün kullanımına başlama riskine karşı mutlak bir bariyer olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum, ebeveyn denetiminin, aşırı alkol tüketimi, esrar kullanımı ve çoklu madde bağımlılığı gibi çok boyutlu risk alanlarında evrensel bir koruyucu kalkan görevi gördüğünü göstermektedir (Clark ve ark., 2012).

Ebeveyn gözetiminin tütün ve alkol gibi yasal maddeler üzerindeki bu engelleyici gücü, esrar gibi yasa dışı psikoaktif maddelerin kullanımı söz konusu olduğunda da etkinliğini korumaktadır. Esrar kullanımı, ergenlik döneminde başlama ve kronikleşme yatkınlığı en yüksek olan gelişimsel risk faktörlerinden biridir (Volkow ve ark., 2021). Literatür, düşük düzeyde ebeveyn gözetimine maruz kalan ergenlerin esrar kullanımına yönelme konusunda anlamlı derecede artmış bir riskle karşı karşıya olduğuna dikkat çekmektedir (DiClemente ve ark., 2001). Lac ve Crano (2009) tarafından yürütülen kapsamlı meta-analiz, ebeveyn takibinin esrara başlama sürecini zamansal olarak geciktirdiğini ve tüketim sıklığını önemli ölçüde azalttığını ortaya koymaktadır. Ebeveyn gözetiminin esrarın başlamasını önlemedeki birincil rolü, çok sayıda ampirik çalışma tarafından desteklenmektedir (Kobak

ve ark., 2017; Kuntsche ve Kuntsche, 2016). Takip mekanizmasının en işlevsel alt bileşeni olarak işleyen ebeveyn bilgisi, ergenin akran çevresi ve faaliyetlerine ilişkin proaktif bir farkındalık yaratarak esrar risklerine karşı güçlü bir koruyucu kalkan görevi görmektedir (Bohnert ve ark., 2012; Epstein ve ark., 2017).

Ergenlik döneminde ebeveyn gözetimi azaldıkça ve akran etkisi yoğunlaştıkça, gençler psikoaktif madde kullanımına başlama konusunda giderek daha kırılgan hale gelmektedir. Bu bağlamda esrar, dünya genelinde en yaygın kullanılan yasa dışı madde ve alkol ile nikotinin ardından ergenler arasında en sık tüketilen üçüncü psikoaktif madde olarak benzersiz bir epidemiyolojik konuma sahiptir. Yakın zamandaki bulgular, pandemi dönemindeki keskin düşüşlerin etkisiyle, Amerika Birleşik Devletleri gibi gelişmiş ülkelerde esrar kullanımının son otuz yılın en düşük seviyelerinde seyrettiğini gösterse de, yaygınlık oranları alarm verici düzeylerde kalmaya devam etmektedir. Nitekim Miech ve arkadaşları (2025) tarafından yayımlanan ulusal rapora göre, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki 12. sınıf öğrencilerinin yüzde 26'sı, 10. sınıf öğrencilerinin yüzde 16'sı ve 8. sınıf öğrencilerinin yüzde 7'si son bir yıl içinde esrar kullandığını bildirmiştir. Lise son sınıf düzeyindeki her yirmi ergenden biri, yani tam olarak yüzde 5.1'i ise kronik günlük kullanıcı olarak tanımlanmıştır. Ergen popülasyonundaki bu yüksek esrar yaygınlığı, halk sağlığı perspektifinden bakıldığında yalnızca bağımlılık riskleriyle sınırlı değildir. Young-Wolff ve arkadaşları (2026) ile Bhangu ve arkadaşları (2025), erken yaşta başlayan esrar kullanımının başta psikotik bozukluklar, bipolar bozukluk, depresyon ve anksiyete olmak üzere ciddi psikiyatrik bozukluklarla doğrudan ilişkili olduğunu doğrulamaktadır.

Ergenlerde esrar kullanımıyla ilgili olarak göz ardı edilmemesi gereken bir diğer kritik klinik risk faktörü de çoklu madde kullanımı kalıplarıdır. Çoklu madde kullanımı, bireyin yasal veya yasa dışı birden fazla madde türünü eş zamanlı ya da ardışık olarak tüketmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Font-Mayolas ve Calvo, 2022). Uluslararası trend analizleri, esrarın tütün ve alkol gibi maddelerle birlikte tüketilme eğiliminin tarihsel olarak belirgin bir birlikte-değişim sergilediğini ortaya koymaktadır. İspanyol örneklemleriyle yürütülen araştırmalar, 14 ve 15 yaşlarının, ergenlik döneminde çoklu madde kullanımına başlama konusunda kritik bir eşik oluşturduğunu göstermektedir

(Font-Mayolas ve ark., 2013). Yaş ilerledikçe merak güdülerinin pekişmesinin yanı sıra maddelere erişim fırsatlarının genişlemesi, ergenlerin eş zamanlı olarak kullandıkları madde sayısını doğrusal biçimde artırmakta ve yaş ile çoklu madde kullanıcısı olma durumu arasında güçlü bir pozitif korelasyon yaratmaktadır (de Andrés-Sánchez ve ark., 2024). Bu noktada, Sosyal Kontrol Kuramı'nın bir uzantısı olarak, ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişkinin kalitesi, çoklu madde kalıplarına geçişi sınırlayan temel bir tampon mekanizmadır. Özellikle ortaokuldan liseye geçiş ya da erken ergenlikten orta ergenliğe geçiş gibi gelişimsel geçiş evrelerinde, sağlanan yüksek düzeydeki ebeveyn gözetimi ve yüksek kalitedeki aile bağları, ergenlerin maddelere çoklu yollarla maruz kalmasını önlemede ve madde kullanımına başlamasını engellemede evrensel bir koruyucu etki sunmaktadır (Rusby ve ark., 2018).

Makro düzeyde ele alındığında, esrar ve çoklu madde kullanımı yordayıcıları, sosyokültürel normlar ve coğrafi bağlamlar uyarınca radikal bölgesel çeşitlilikler sergilemektedir. Örneğin, daha muhafazakâr bir sosyokültürel yapı ile karakterize edilen Arap ülkelerinde yürütülen sistematik bir derleme (Sabalbal ve ark., 2025), esrar yaygınlığının metodolojiye bağlı olarak %2 ile %30 arasında geniş bir aralıkta dalgalandığını göstermektedir. Irak ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde esrar oranlarının istisnai derecede düşük kalması, sarhoşluk veren maddelerin İslam dini tarafından kesin olarak yasaklanması ve yasal sistemlerin bu dini öğretilere paralel olarak ağır cezai yaptırımlar uygulaması gibi caydırıcı makro yordayıcılar aracılığıyla açıklanabilmektedir (Sabalbal ve ark., 2025). Buna karşılık, Avrupa coğrafyasında dinamikler önemli ölçüde farklılaşmaktadır. ESPAD 2024 raporu verilerine göre esrar, katılım sağlayan tüm Avrupa ülkelerinde en yaygın kullanılan yasa dışı madde olma unvanını korumaktadır ve öğrencilerin ortalama %12'si yaşam boyu en az bir kez esrar denemiştir (ESPAD Group, 2025). Ancak bu oran, Doğu Avrupa ve Akdeniz havzası genelinde homojen değildir. Yaşam boyu esrar kullanım yaygınlığının en yüksek olduğu ülkeler Çekya (%24) ve Lihtenştayn (%23) iken, bu seviyeler Doğu Avrupa'nın diğer ucundaki Moldova (%2.5) ve Gürcistan'da (%3.3) en düşük oranlarda seyretmektedir. Küresel trendlere paralel olarak, Avrupa genelindeki erkek çocuklar, kız çocuklarına kıyasla daha yüksek esrar kullanımı bildirmektedir (özellikle %13'e karşı %11). Bu cinsiyet anomalisi, Doğu Avrupa ve Balkan

hattındaki Karadağ (%13'e karşı %6.8) ile Ukrayna'da (%15'e karşı %6.7) dramatik bir şekilde genişlemektedir. Buna tezat olarak, Akdeniz havzasında yer alan Malta, esrar kullanımının kız çocuklar arasında (%14), erkek çocuklarına kıyasla (%8.6) belirgin şekilde daha yaygın olduğu, istisnai ve kendine özgü bir sosyokültürel model sunmaktadır (ESPAD Group, 2025).

Ergenlik döneminde esrar ve çoklu madde kullanımı kalıplarını şekillendiren bir diğer temel demografik düzenleyici ise cinsiyettir. Cinsiyete dayalı sosyalleşme süreçleri, risk eşiklerinin yanı sıra ebeveyn gözetimi ile akran etkisinin ergen üzerindeki göreceli ağırlığını doğrudan farklılaştırmaktadır. Svensson (2003) tarafından yürütülen çalışmalar, kız çocuklarının erkek çocuklarına kıyasla daha yüksek düzeyde ebeveyn denetimine maruz kaldığını, erkek çocuklarının ise akran baskısına ve norm dışı akran gruplarına daha açık olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, düşük düzeyde ebeveyn takibine ve madde kullanan akran ağlarına maruz kalmanın, kız çocuklarındaki madde kullanımı riskini erkek çocuklarına kıyasla çok daha agresif bir şekilde tetiklemesi dikkat çekicidir (Svensson, 2003). Benzer şekilde, tütün ve diğer psikoaktif maddelerin tüketimi söz konusu olduğunda, kız ergenlerin akran normlarından etkilenme ve akran davranışlarını model alma eşiğinin, erkek ergenlere kıyasla daha yüksek olduğu bildirilmektedir (Griffin ve ark., 1999; Leatherdale ve ark., 2006). Keogh Clark ve arkadaşları (2021) bu asimetriyi, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin yapılandırılmış beklentiler çerçevesinde açıklamaktadır. Araştırmacılar, ebeveynlerin sosyokültürel kabuller doğrultusunda alkol ve sigara gibi popüler maddeler konusunda erkek çocuklarına karşı daha izin verici ve hatta örtük olarak yönlendirici davrandıklarını, buna tezat olarak, kız çocuklar üzerinde kurulan yoğun ebeveyn denetimi ile toplumsal cinsiyet rollerine yönelik koruyucu beklentilerin, kız ergenler arasında ilk maddeye başlama oranlarını baskılayan temel unsur olarak işleyiş gösterdiğini vurgulamaktadırlar.

7.2. Metodoloji

7.2.1. Genel Bakış ve Protokol Sapmaları

Önceden belirlenmiş protokol, Bölüm 7 için dört doğrulayıcı çıktı tanımlamıştır: 12 aylık esrar kullanımı (*Y_CAN12*), 30 günlük esrar kullanımı (*Y_CAN30*), herhangi bir yasadışı madde kullanımı (*Y_ILLICIT*) ve çoklu madde kullanımı (*Y_POLY*). Ek olarak, Firth ceza terimli (penalized) lojistik regresyon ve gizil sınıf analizi (LCA) kullanan nadir madde modelleri önceden belirlenmiştir.

Planlanan çok değişkenli modellerin hiçbiri, çıktı yaygınlığının kritik derecede düşük olması nedeniyle tahmin edilememiştir. Vaka sayıları şu şekildedir: *Y_CAN12* (n = 10, %0.9), *Y_CAN30* (n = 10, %0.9), *Y_ILLICIT* (n = 19, %1.8) ve *Y_POLY* (n = 12, %1.1). Bu hücre boyutları, istikrarlı bir çıkarım için en az yaklaşık 20–30 çıktı vakası gerektiren Firth ceza terimli regresyon da dahil olmak üzere, güvenilir lojistik regresyon tahminleri için yetersizdir. Gizil sınıf analizi (LCA), madde kullanım örüntüleri genelinde yeterli varyansın bulunmasını gerektirir; tüm yasadışı maddeler genelinde sıfıra yakın yaygınlık söz konusu olduğundan, gizil sınıf çözümleri yorumlanabilir değildir. Elastik ağ (elastic net) ve istikrar seçimi (stability selection) prosedürleri de benzer şekilde uygulanamamıştır.

Bu durum, önceden belirlenmiş analitik protokolden bir sapmayı temsil etmektedir. Söz konusu sapma, veri kalitesinden veya analitik başarısızlıklardan ziyade, doğrudan çalışma popülasyonu ve bağlamından kaynaklanmaktadır; nitekim Kuzey Türk Cumhuriyeti'ndeki ergenler, Avrupa ESPAD ortalamalarına kıyasla belirgin şekilde daha düşük yasadışı madde kullanımı göstermektedir. Bu nedenle, önceden belirlenmiş modellerin hiçbirine (7.1–7.4, LCA, elastik ağ) raporda yer verilmemiştir. Tüm maddelere ilişkin yaygınlık tahminleri, Bölüm 4'te betimsel olarak rapor edilmiştir.

7.3. Bulgular

7.3.1. Betimleyici özet

Bu örneklemde esrar ve yasadışı madde kullanımı oldukça nadir gerçekleşmiştir. Yaşam boyu esrar kullanımı öğrencilerin %1.2'si tarafından rapor edilmiş olup, 12 aylık ve 30 günlük kullanım oranları birbirine neredeyse eşittir (her ikisi de %0.9). Bu durum, esrar kullanıcılarının büyük bir kısmının

geçmişte bunu yalnızca deneyenlerden ziyade yakın dönem veya mevcut kullanıcılardan oluştuğunu düşündürmektedir. Herhangi bir yasadışı maddenin yaşam boyu yaygınlık oranı ise %1.8'dir. En sık rapor edilen münferit davranış enjeksiyon yoluyla madde kullanımı (eroin, kokain, amfetamin gibi) olmuş (n = 8, %0.8), bunu ekstazi ve inhalan kullanımı takip etmiştir (her biri n = 5, %0.5). Diğer tüm münferit yasadışı maddelerin yaşam boyu yaygınlık oranları %0.5'in altında seyretmiştir. Anlamlı alt grup karşılaştırmalarını engelleyen düşük mutlak frekanslarla uyumlu olarak, hiçbir yasadışı madde için istatistiksel olarak anlamlı bir cinsiyet farklılığı gözlenmemiştir.

Tablo 7.1. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki ergenler arasında esrar ve yasadışı uyuşturucu kullanımının yaygınlığı

Madde	Yaşam boyu	Son 12 ay	Son 30 gün
	n (%)	n (%)	n (%)
Esrar	13 (1.2%)	10 (0.9%)	10 (0.9%)
Herhangi bir yasa dışı madde	19 (1.8%)	—	—
Enjeksiyon yoluyla alınan uyuşturucular	8 (0.8%)	—	—
Ekstazi	5 (0.5%)	—	—
İnhalanlar	5 (0.5%)	—	—
Diğer yasadışı maddeler	< 0.5% her biri	—	—

Not. N = 1.049. Tire işareti (—), söz konusu zaman dilimine özgü ölçümün bu madde kategorisi için değerlendirilmediğini göstermektedir. Yüzdelik değerler toplam örneklem temel alınarak hesaplanmıştır. Diğer tüm münferit yasadışı maddelerin (örn. eroin, kokain, amfetaminler) yaşam boyu yaygınlık oranları %0.5'in altında seyretmiştir.

7.4. Tartışma

Bu çalışmada, ergenlerde esrar ve çoklu madde kullanımı kalıplarını şekillendiren mikrosistemik (akran, ebeveyn) ve bireysel (risk algısı, erişilebilirlik) faktörler incelenmiştir. Elde edilen bulgular, yasal ve yarı-yasal maddeler için kurulan modelleri büyük ölçüde desteklerken, esrar ve diğer yasa dışı maddeler söz konusu olduğunda, literatürdeki genel trendlerden farklı bir tablo ortaya koymaktadır. Burada "yarı-yasal" terimi, koşullu meşruiyet, yaş sınırlamaları ve belirli yasal gri alanlarla karakterize edilen

maddeleri ifade etmektedir. Tütün ve alkol gibi ürünler yetişkinler için tamamen yasal olsa da, ergen örneklemi dahilinde katı yasal kısıtlamalara tabidir. Bu da onların ne esrar gibi tamamen yasa dışı ne de bütünüyle düzenlemesiz oldukları anlamına gelmektedir. Çalışmanın öne çıkan bulgularından biri, örneklemdeki ergenler arasında esrar ve yasa dışı madde kullanımı yaygınlığının nispeten düşük olmasıdır, öyle ki yaşam boyu esrar kullanımı %1.2, son 12 ay ve son 30 gündeki kullanım %0.9, toplam yasa dışı madde kullanımı ise %1.8 olarak bulunmuştur. Bu ampirik durum, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin, incelenen bölgesel bağlamda Alkol ve Diğer Uyuşturucu Kullanımına Yönelik Avrupa Okul Anketi Projesi (ESPAD) ortalamalarına kıyasla farklı bir konumda yer alabileceğine işaret etmektedir. ESPAD 2024 raporu verileri, Avrupa genelindeki ergenlerin ortalama %12'sinin yaşamlarında en az bir kez esrar deneyimlediğini gösterirken, Kuzey Türk Cumhuriyeti'ndeki %1.2'lik oran, Avrupa'da esrar yaygınlığının en düşük olduğu ülkeler olan %2.5 ile Moldova'nın ve %3.3 ile Gürcistan'ın bile altında kalmaktadır. Bu durum, yasa dışı madde tüketim kalıpları bağlamında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin, ESPAD Avrupa ortalamalarından ziyade, Sabalbal ve arkadaşları (2025) tarafından Arap ülkelerinde tanımlanan nispeten düşük epidemiyolojik yapı ile benzerlikler paylaşabileceğini düşündürmektedir. Dahası, örneklemdeki yaşam boyu ve son 30 günlük esrar kullanımı oranlarının birbirine oldukça yakın olması (%1.2'ye karşı %0.9), adadaki esrar kullanımının yalnızca deneysel bir kullanımı değil, mevcut kullanımı yansıtıyor olabileceğine işaret etmektedir. Ada ekosistemine özgü coğrafi yapının, küçük topluluk dinamiklerinin ve kurumsal denetimlerin, esrarın yayılmasını sınırlayan doğal sosyal kontrol mekanizmaları olarak işlev gördüğü ileri sürülebilir.

Örneklemde esrar kullanımına ilişkin varyansın neredeyse hiç olmaması, ebeveyn gözetiminin koruyucu rolünü, akran etkisinin risk artırıcı gücünü ve esrar çıktısı için risk algısı ile erişilebilirlik arasındaki dengeyi değerlendiren temel hipotezlerin istatistiksel olarak test edilmesini sınırlamıştır. Bu durum bir istatistiksel kısıtlılık olarak görünse de, bağımlılık literatüründe sıklıkla yararlanılan kuramların sınırlarını bağlamsallaştırmak adına dikkate değer bir zemin sunmaktadır. Bandura'nın (1977) Sosyal Öğrenme Kuramı ve Hirschi'nin (1969) Sosyal Kontrol Kuramı, esrar

kullanımının belirli bir normalleşme düzeyine ulaştığı ve ergenlerin bu davranışsal varyansa maruz kalabildiği, nispeten yüksek ampirik varyansa sahip toplumlarda geliştirilmiştir. Ancak, bu çalışmada esrar çıktısına yönelik modellerin test edilememiş olması, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti bağlamında, makro-sistemik ve kültürel bariyerlerin mikrosistemik (akran ve aile) etkileşimleri gölgede bırakmış olabileceğini düşündürmektedir. Bir başka ifadeyle, bir ergen norm dışı akran gruplarıyla etkileşime girse ya da aile içi sosyal bağları zayıf kalsa bile, yasa dışı maddelere yönelik toplumsal tabuların ve yaptırımların baskınlığı, mikro düzeydeki risk faktörlerinin esrar davranışını tetikleyecek açık bir alan bulmasını engellemiş olabilir.

Esrar kullanımını sınırlayan bilişsel faktörlerden biri, ergenlerin alkol veya elektronik sigaraya kıyasla esrara yönelik daha yüksek bir risk algısına sahip olması olabilir. Maddelerin potansiyel zararlarına ilişkin risk algısındaki artış, bu maddelerin tüketimi üzerinde azaltıcı bir etki yaratmaktadır (Lipari, 2013). Bu bağlamda, incelenen spesifik örneklem dahilinde esrar kullanımını ciddi bir sapma veya yasa dışı bir davranış olarak kodlayan toplumsal norm, muhafazakar toplumlardaki ağır cezai yaptırımların, yasal çerçevelerin ve maddelere yönelik katı tutumların yarattığı caydırıcı iklime benzer şekilde, ergenler arasında kültürel bir koruyucu kalkan görevi görüyor olabilir (Sabalbal ve ark., 2025). Ancak bu durum, eş zamanlı olarak halk sağlığı müdahaleleri için dikkate alınması gereken bir asimetriyi de beraberinde getirebilir. Esrara yönelik yüksek risk algısı koruyucu bir unsur olarak öne çıkarken, tütün, elektronik sigara ve aşırı alkol tüketimi, ergenler arasında akran sosyalleşmesinin kabul edilebilir araçları olarak normalleşebilir. Bu seçici normalleşme süreci, ergenlerin esrardan uzak dururken alkol ve elektronik sigara gibi nispeten daha erişilebilir maddelerin taşıdığı riskleri hafife almalarına yol açabilir. Nitekim yasal veya yasa dışı birden fazla madde türünün eş zamanlı ya da ardışık olarak tüketilmesi şeklinde tanımlanan çoklu madde kullanımı kalıpları, ergenlerin yaşı ilerledikçe ve maddelere erişim fırsatları genişledikçe konsolide olma yönünde doğrusal bir eğilim sergilemektedir (de Andrés-Sánchez ve ark., 2024; Font-Mayolas ve Calvo, 2022).

7.5. Sonuç ve Politika Önerileri

Bu bölümde, Kuzey Türk Cumhuriyeti'ndeki ergenler arasında esrar, yasa dışı ilaç/madde ve çoklu madde kullanımı, akran etkisini, ebeveyn gözetimini, risk algısını ve maddeye erişilebilirliği vurgulayan sosyoekolojik bir çerçevede incelenmiştir. Uluslararası literatürden hareketle oluşturulan beklentilerin aksine, esrar ve yasa dışı madde kullanım yaygınlığı tüm göstergelerde istisnai derecede düşük bulunmuştur. Öğrencilerin yalnızca %1.2'si yaşam boyu esrar kullanımı bildirirken, hem son 12 ay hem de son 30 gündeki kullanım oranları %0.9'da kalmıştır. Benzer şekilde, genel yasa dışı madde kullanım yaygınlığı %1.8 ile sınırlı kalmıştır. Bu düşük yaygınlık oranları planlanan çok değişkenli modellerin tahmin edilmesini engellemiş olsa da, bulguların kendisi halk sağlığı açısından önemli çıkarımlar taşımaktadır. ESPAD ortalamaları ve birçok Avrupa ülkesi ile karşılaştırıldığında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, ergenlerin yasa dışı madde kullanımı açısından düşük riskli bir bağlamı temsil ediyor görünmektedir. Kültürel normlar, yasa dışı maddeleri çevreleyen toplumsal damgalama, topluluk düzeyindeki sosyal kontrol mekanizmaları ve yasal caydırıcılık, bu koruyucu ortama toplu olarak katkıda bulunuyor olabilir.

Politika perspektifinden bakıldığında, önleme çalışmaları, rehavete kapılmaktan kaçınırken mevcut koruyucu iklimin sürdürülmesine öncelik vermelidir. Okul tabanlı önleme programları, esrar ve diğer yasa dışı maddelere yönelik doğru risk algılarını pekiştirmeye devam etmelidir. Literatürde iyi yapılandırılmış koruyucu rolleri göz önüne alındığında, ebeveyn gözetimi ve iletişimini güçlendirmeyi amaçlayan aile odaklı müdahaleler sürdürülmelidir. Dahası, düzenleyici otoriteler, özellikle okul çevrelerinde ve gençlere yönelik ortamlarda yasa dışı maddelerin erişilebilirliğine karşı etkili denetim ve yaptırımları sürdürmelidir. Aynı popülasyon içinde alkol ve elektronik sigara kullanımının esrar kullanımına kıyasla önemli ölçüde daha yaygın olduğu göz önüne alındığında, halk sağlığı kaynaklarının, halihazırda ergen sağlığı için daha büyük bir risk oluşturan yasal ve yarı-yasal maddelere yönlendirilmesi daha yüksek fayda sağlayabilir.

7.6. Yanlılıklar ve Kısıtlılıklar

Bulgular yorumlanırken bazı kısıtlılıklar göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte, bu örneklemde gözlemlenen esrar ve yasa dışı madde kullanım yaygınlığının istisnai derecede düşük olması başlı başına önemli bir bulgu teşkil etmektedir. Avrupa ESPAD ortalamalarıyla karşılaştırıldığında, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki ergenlerin esrar ve yasa dışı madde kullanım oranlarını belirgin düzeyde daha düşük bildirmesi, bu popülasyon dahilinde koruyucu etkiler olarak işlev görebilecek kültürel, yasal veya sosyal bağlamsal faktörlerin varlığına işaret etmektedir. Yine de, kesitsel desen, nedensel çıkarımlar yapılmasına engel olmakta ve incelenen faktörlerin zamansal sıralamasına ilişkin varılacak sonuçları sınırlamaktadır. Sonuç olarak, akran etkisi, ebeveyn gözetimi, risk algısı ve madde kullanımı arasındaki dinamik ilişkiler birbirinden tamamen ayrıştırılamamaktadır.

Bu bölümün temel metodolojik kısıtlılığı, incelenen çıktılardaki düşük yaygınlık oranlarıydı. Esrar, yasa dışı madde ve çoklu madde kullanımı vaka sayısının sınırlı olması, lojistik regresyon, cezalı regresyon, örtük sınıf analizi ve makine öğrenmesi tabanlı değişken seçimi prosedürleri de dahil olmak üzere planlanan çok değişkenli modellerin tahmin edilmesini engellemiştir. Sonuç olarak analizler, betimsel bulgularla sınırlı kalmış ve bireysel düzeydeki risk ve koruyucu faktörlerin incelenmesine izin vermemiştir. Buna ek olarak, okul düzeyindeki tanımlayıcıların bulunmaması, çok düzeyli modelleme tekniklerinin uygulanmasını engellemiş ve okullar içindeki olası kümelenme etkilerinin hesaba katılabilmesini sınırlamıştır. Son olarak, tüm ölçümler öz-bildirime dayalı verilerden elde edilmiştir ve bu nedenle hatırlama hatalarına ve sosyal istenirlik yanlılığına tabidir. İncelenen davranışların hassas ve yasa dışı doğası göz önüne alındığında, belirli bir ölçüde eksik bildirimde bulunulmuş olabileceği göz ardı edilemez. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ESPAD araştırmasının sonraki dalgaları, özellikle birden fazla yıl veya bölge birleştirilerek yürütüldüğünde, başlangıçta planlanan analitik çerçeveyi desteklemek ve ergenlerde esrar ile yasa dışı madde kullanımının yordayıcılarına ilişkin daha güçlü incelemelere izin vermek adına yeterli vaka sayıları sağlayabilir.

Kaynakça

Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice-Hall.

Bhangu, G. K., Singh, A., Shah, A., & Malhi, N. (2025). Cannabis use in adolescents. *Delaware Journal of Public Health*, *11*(3), 6–13. https://doi.org/10.32481/djph.2025.09.03

Bohnert, K. M., Anthony, J. C., & Breslau, N. (2012). Parental monitoring at age 11 and subsequent onset of cannabis use up to age 17: Results from a prospective study. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, *73*(2), 173–177. https://doi.org/10.15288/jsad.2012.73.173

Bouchard, M., Gallupe, O., Dawson, K., & Anamali, M. (2018). No place like home? Availability, opportunity, and substance use in adolescence. *Journal of Youth Studies*, *21*(6), 747–764. https://doi.org/10.1080/13676261.2017.1420760

Branstetter, S. A., Low, S., & Furman, W. (2011). The Influence of parents and friends on adolescent substance use: A multidimensional approach. *Journal of Substance Use*, *16*(2), 150–160. https://doi.org/10.3109/14659891.2010.519421

Clark, H. K., Shamblen, S. R., Ringwalt, C. L., & Hanley, S. (2012). Predicting high risk adolescents' substance use over time: the role of parental monitoring. *The Journal of Primary Prevention*, *33*(2-3), 67–77. https://doi.org/10.1007/s10935-012-0266-z

de Andrés-Sánchez, J., Belzunegui-Eraso, A., & Valls-Fonayet, F. (2024). The significance of information variables in polydrug use by adolescents: insights from a cross-sectional study in Tarragona (Spain). *Peer J*, *12*, e16801. https://doi.org/10.7717/peerj.16801

Defoe, I. N., Dubas, J. S., Figner, B., & van Aken, M. A. (2015). A meta-analysis on age differences in risky decision making: Adolescents versus children and adults. *Psychological Bulletin*, *141*(1), 48–84. https://doi.org/10.1037/a0038088

DiClemente, R. J., Wingood, G. M., Crosby, R., Sionean, C., Cobb, B. K., Harrington, K., Davies, S., Hook, E. W., 3rd, & Oh, M. K. (2001). Parental monitoring: Association with adolescents' risk behaviors. *Pediatrics*, *107*(6), 1363–1368. https://doi.org/10.1542/peds.107.6.1363

Duell, N., & Steinberg, L. (2019). Positive Risk Taking in Adolescence. *Child Development Perspectives*, *13*(1), 48–52. https://doi.org/10.1111/cdep.12310

Duell, N., Steinberg, L., Icenogle, G., Chein, J., Chaudhary, N., Di Giunta, L., Dodge, K. A., Fanti, K. A., Lansford, J. E., Oburu, P., Pastorelli, C., Skinner, A. T., Sorbring, E., Tapanya, S., Uribe Tirado, L. M., Alampay, L. P., Al-Hassan, S. M., Takash, H. M. S., Bacchini, D., & Chang, L. (2018). Age patterns in risk taking across the world. *Journal of Youth and Adolescence*, *47*(5), 1052–1072. https://doi.org/10.1007/s10964-017-0752-y

Epstein, M., Hill, K. G., Roe, S. S., Bailey, J. A., Iacono, W. G., McGue, M., Kristman-Valente, A., Catalano, R. F., & Haggerty, K. P. (2017). Time-varying effects of families and peers on adolescent marijuana use: Person-environment interactions across development. *Development and Psychopathology*, *29*(3), 887–900. https://doi.org/10.1017/S0954579416000559

ESPAD Group. (2025). ESPAD Report 2024: Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs, EUDA Joint Publications, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

Fallu, J. S., Janosz, M., Brière, F. N., Descheneaux, A., Vitaro, F., & Tremblay, R. E. (2010). Preventing disruptive boys from becoming heavy substance users during adolescence: A longitudinal study of familial and peer-related protective factors. *Addictive Behaviors*, *35*(12), 1074–1082. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2010.07.008

Font-Mayolas, S., & Calvo, F. (2022). Polydrug definition and assessment: The state of the art. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *19*(20), 13542. https://doi.org/10.3390/ijerph192013542

Font-Mayolas, S., Gras, M. E., Cebrián, N., Salamó, A., Planes, M., & Sullman, M. J. (2013). Types of polydrug use among Spanish adolescents. *Addictive Behaviors*, *38*(3), 1605–1609. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2012.09.007

Griffin, K. W., Botvin, G. J., Doyle, M. M., Diaz, T., & Epstein, J. A. (1999). A six-year follow-up study of determinants of heavy cigarette smoking among high-school seniors. *Journal of Behavioral Medicine*, *22*(3), 271–284. https://doi.org/10.1023/a:1018772524258

Hawkins, J. D., Catalano, R. F., & Miller, J. Y. (1992). Risk and protective factors for alcohol and other drug problems in adolescence and early adulthood: Implications for substance abuse prevention. *Psychological Bulletin*, *112*(1), 64–105. https://doi.org/10.1037/0033-2909.112.1.64

Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.

Hoeve, M., Dubas, J. S., Eichelsheim, V. I., van der Laan, P. H., Smeenk, W., & Gerris, J. R. (2009). The relationship between parenting and delinquency: A meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *37*(6), 749–775. https://doi.org/10.1007/s10802-009-9310-8

Keogh-Clark, F., Whaley, R. C., Leventhal, A. M., & Krueger, E. A. (2021). Sex differences in the association between parental monitoring and substance use initiation among adolescents. *Addictive Behaviors*, *122*, 107024. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2021.107024

Kobak, R., Abbott, C., Zisk, A., & Bounoua, N. (2017). Adapting to the changing needs of adolescents: Parenting practices and challenges to sensitive attunement. *Current Opinion in Psychology*, *15*, 137–142. https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2017.02.018

Kuntsche, S., & Kuntsche, E. (2016). Parent-based interventions for preventing or reducing adolescent substance use - A systematic literature review. *Clinical*

Psychology Review, *45*, 89–101. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2016.02.004

Lac, A., & Crano, W. D. (2009). Monitoring Matters: Meta-analytic review reveals the reliable linkage of parental monitoring with adolescent marijuana use. *Perspectives on Psychological Science: A Journal of the Association for Psychological Science*, *4*(6), 578–586. https://doi.org/10.1111/j.1745-6924.2009.01166.x

Laursen, B. (2018). Peer influence. In W. M. Bukowski, B. Laursen, & K. H. Rubin (Eds.), *Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (Second ed., pp. 447-469). Guilford Press.

Leatherdale, S. T., Manske, S., & Kroeker, C. (2006). Sex differences in how older students influence younger student smoking behaviour. *Addictive Behaviors*, *31*(8), 1308–1318. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2005.10.003

Lipari, R. N. (2013). Trends in Adolescent Substance Use and Perception of Risk from Substance Use. The CBHSQ Report. Rockville (MD): Substance Abuse and Mental Health Services Administration (US); 2013. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK385059/

Marziali, M. E., Levy, N. S., & Martins, S. S. (2022). Perceptions of peer and parental attitudes toward substance use and actual adolescent substance use: The impact of adolescent-confidant relationships. *Substance Abuse*, *43*(1), 1085–1093. https://doi.org/10.1080/08897077.2022.2060439

Miech, R. A., Johnston, L. D., Patrick, M. E., & O'Malley, P. M. (2025). Monitoring the Future national survey results on drug use, 1975–2024: Overview and detailed results for secondary school students. Monitoring the Future Monograph Series. Institute for Social Research, University of Michigan.

National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2019). *The promise of adolescence: Realizing opportunity for all youth.* The National Academies Press.

Price, J., Drabick, D. A. G., & Ridenour, T. A. (2019). Association With Deviant Peers Across Adolescence: Subtypes, Developmental Patterns, and Long-Term Outcomes. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology: The Official Journal for the Society of Clinical Child and Adolescent Psychology, American Psychological Association, Division 53*, *48*(2), 238–249. https://doi.org/10.1080/15374416.2017.1405351

Rusby, J. C., Light, J. M., Crowley, R., & Westling, E. (2018). Influence of parent-youth relationship, parental monitoring, and parent substance use on adolescent substance use onset. *Journal of Family Psychology: Journal of the Division of Family Psychology of the American Psychological Association (Division 43)*, *32*(3), 310–320. https://doi.org/10.1037/fam0000350

Sabalbal, A., Eid, M., Kobeissy, F., Baroud, E., & El Hayek, S. (2025). Cannabis use among Arab students: a systematic review. *Frontiers in Psychiatry*, *16*, 1511563. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2025.1511563

Sumter, S. R., Bokhorst, C. L., Steinberg, L., & Westenberg, P. M. (2009). The developmental pattern of resistance to peer influence in adolescence: Will

the teenager ever be able to resist? *Journal of Adolescence*, *32*(4), 1009-1021. https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2008.08.010

Svensson, R. (2003). Gender differences in adolescent drug use: The impact of parental monitoring and peer deviance. *Youth & Society*, *34*(3), 300-329. https://doi.org/10.1177/0044118x02250095

Van Ryzin, M. J., Fosco, G. M., & Dishion, T. J. (2012). Family and peer predictors of substance use from early adolescence to early adulthood: an 11-year prospective analysis. *Addictive Behaviors*, *37*(12), 1314–1324. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2012.06.020

Volkow, N. D., Han, B., Einstein, E. B., & Compton, W. M. (2021). Prevalence of substance use disorders by time since first substance use among young people in the US. *JAMA Pediatrics*, *175*(6), 640–643. https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2020.6981

Watts, L. L., Hamza, E. A., Bedewy, D. A., & Moustafa, A. A. (2024). A meta-analysis study on peer influence and adolescent substance use. *Current Psychology: A Journal for Diverse Perspectives on Diverse Psychological Issues, 43*(5), 3866–3881. https://doi.org/10.1007/s12144-023-04944-z

Wellman, R. J., Dugas, E. N., Dutczak, H., O'Loughlin, E. K., Datta, G. D., Lauzon, B., & O'Loughlin, J. (2016). Predictors of the onset of cigarette smoking: A systematic review of longitudinal population-based studies in Youth. *American journal of preventive medicine*, *51*(5), 767–778. https://doi.org/10.1016/j.amepre.2016.04.003

Willoughby, T., Heffer, T., Good, M., & Magnacca, C. (2021). Is adolescence a time of heightened risk taking? An overview of types of risk-taking behaviors across age groups. *Developmental Review*, *61*, 100980. https://doi.org/10.1016/j.dr.2021.100980

Yap, M. B. H., Cheong, T. W. K., Zaravinos-Tsakos, F., Lubman, D. I., & Jorm, A. F. (2017). Modifiable parenting factors associated with adolescent alcohol misuse: A systematic review and meta-analysis of longitudinal studies. *Addiction, 112*(7), 1142–1162. https://doi.org/10.1111/add.13785

Young-Wolff, K. C., Cortez, C. A., Alexeeff, S. E., Silver, L. D., Pacula, R. L., Slama, N. E., Padon, A. A., Satre, D. D., Campbell, C. I., Koshy, M. T., Does, M. B., & Sterling, S. A. (2026). Adolescent cannabis use and risk of psychotic, bipolar, depressive, and anxiety disorders. *JAMA Health Forum*, *7*(2), e256839. https://doi.org/10.1001/jamahealthforum.2025.6839